
Montserrat i el País Valencià

Autor: Lluís Brines

Data de publicació: 03-11-2020

Al País Valencià hi ha hagut i hi ha una gran devoció per la Mare de Déu de Montserrat: denominacions de pobles, patrona d'Oriola —lloc del País Valencià on és més venerada— i omnipresent a Picanya; ermites, parròquies, confraries i convents antiquíssims sota aquesta advocació; esglésies a València, Mutxamel, l'Alcoià, Sagunt i Xelva; nom corrent entre dones; obres i personatges literaris valencians en el seu honor... Article d'En Lluís Brines.

En el present article pretenem fer una breu anàlisi de les relacions entre Montserrat i el País Valencià a tots els nivells: toponímic, antroponímic, esglésies dedicades, santuaris, devoció, etc. En definitiva, pretenem detectar la presència de Montserrat arreu del País Valencià.

Cal partir de la base que per imperatius cronològics, el País Valencià, en ser reconquerit entre els segles XIII i XIV, l'orde benedictí no tingué presència en la conquesta. L'orde benedictí és el que regeix el santuari de Montserrat del Principat. En aquells segles tenien més força l'orde cistercenc (reforma del benedictí) i els nous ordes mendicants (franciscans, dominics, carmelites i agustins). Aquests sí que van participar en la reconquesta del País Valencià i hi establiren convents, monestirs i, en definitiva, presències. Sense oblidar els ordes militars, sobretot templers i hospitalers, tan importants en les campanyes bèl·liques de Jaume I.

Aquesta un poc llarga introducció és per a destacar que, en no ser present l'orde benedictí a la conquesta i primers establiments religiosos del recent conquerit Regne de València, la Mare de Déu de Montserrat tampoc no hi hauria d'haver estat present a priori. Tanmateix, la Mare de Déu de Montserrat va lligada estretament a l'essència i la història del poble català. I és per aquesta raó que al llarg dels segles, la presència de població procedent del Principat de Catalunya al País Valencià originà que s'hi fera present d'una manera o altra en diferents parts i en diferents àmbits del Regne de València. Fins a l'actualitat.

En la nostra exposició, doncs, seguirem un ordre cronològic, tot i que en alguns casos els orígens són, com veurem, difusos.

Montserrat (poble de la Ribera Alta)

Montserrat (també anomenat Montserrat d'Alcalà) és una població d'uns vora 7000 habitants situada a la comarca de la Ribera Alta, molt a prop de l'Horta Sud i l'àrea metropolitana de la ciutat de València.

La denominació Montserrat apareix ja documentada al Llibre del Repartiment, on es registra que Jaume I donà la població de Montserratu a Eiximén de Tovià. Fora d'aquesta dada, no tenim més indicis del perquè d'aquesta denominació a aquesta població. Cal suposar que el primer contingent poblacional després de la reconquesta del poble era d'origen català, i per això triaren aquest nom. Científicament parlant, però, sense negar la catalanitat d'aquest primer contingent repoblador, el nom de Montserrat podria ser fins i tot una simple casualitat, una referència a les muntanyes que envolten la subcomarca, coneguda com la vall dels Alcalans.

Siga com siga, estem davant la primera presència documentada, coetània a la seua conquesta, de Montserrat al Regne de València.

Mare de Déu de "Monserrate" d'Oriola (Baix Segura)

La presència de la Mare de Déu de Montserrat a Oriola (Baix Segura) data també del temps de la conquesta d'aquesta població i de la seva incorporació al Regne de València, en particular, i a la corona d'Aragó, en general. Tot amb tot, aquest lloc patí més vicissituds que la resta del territori quant a aquestes conquesta i incorporació. En un primer moment Castella se n'apoderà en virtut dels Tractats d'Alcaraz 1243) i Almisrà (1244), però una revolta dels musulmans féu intervenir Jaume I, qui es lféu seu definitivament el Regne de Múrcia entre 1265 i 1266 i el repoblà amb molts catalans, si bé el retornà a Castella en compliment dels esmentats tractats. Sobre la catalanitat pregona d'Oriola —malgrat haver-s'hi perdut la llengua excepte en una pedania seua que es diu Barba-roja— recomanem l'excel·lent article d'En David Garrido, que ja fou publicat en aquest web: <https://www.inh.cat/articles/Remembranca-historica-i-linguistica-oriolana>

Anys després, en 1296, en temps de Jaume II, la població fou ocupada per la Corona d'Aragó en el marc del conflicte de guerra civil castellana, en què l'infant Alfons de la Cerda oferí el territori del Regne de Múrcia a En Jaume II a canvi del seu suport contra el rei de Castella Ferran IV. Després de les Sentències Arbitrals de Torrellas (1305) i Elx (1306), que tancaren definitivament aquell conflicte entre la Corona d'Aragó i Castella, Oriola restà incorporada definitivament al Regne de València.

A Oriola hi ha una Mare de Déu negra com la Moreneta, la qual és patrona de la ciutat, és a dir la Mare de déu de Montserrat. Oriola és, potser, on més veneració se li té i on més present està la Mare de Déu de Montserrat al País Valencià. Sobre l'origen d'aquesta veneració gosem fer dues hipòtesis:

1-L'oficial diu que es tracta d'una Mare de Déu d'origen molt antic (visigòtic), anomenada Mare de Déu de la Porta. Aquesta Mare de Déu fou trobada en 1310, suposadament de manera miraculosa, sota terra, al peu de la muntanya coronada pel castell. Llavors, entre els habitants d'origen català, valencià i aragonès que habitaven la ciutat es féu un sorteig sobre quin nom li posarien. I isqué vencedor el de Montserrat.

2-Podria ser, però, que això que hem dit fóra una llegenda per a adaptar la Mare de Déu al lloc on hom li té devoció, com sol passar en molts llocs. Està clar que la presència de pobladors catalans a Oriola d'ençà de la seua reconquesta fou majoritària, com indica l'article d'en David Garrido i els estudiosos en general. A més, la Mare de Déu —quina casualitat— és, com hem esmentat, negra com la Moreneta.

Imatge de la Mare de Déu de "Monserrate" d'Oriola.

Així mateix, l'any de la seua suposada descoberta (el 1310 citat), és una data molt propera amb l'any en què Oriola passa definitivament al Regne de València i a la Corona d'Aragó (1306, amb el Tractat d'Elx). ¿Pot indicar això nous allaus migratoris catalans envers Oriola?

Però és que n'hi ha més. Anys després s'erigí un santuari per a la Mare de Déu. I si ens fixem amb la imatge de la

serra sobre la muntanya, recorda moltíssim les imatges que podem trobar al santuari de Montserrat al Bages.

Imatges d'una serra sobre una muntanya amb formes ondulades que podem trobar al Santuari de la Mare de Déu de "Monsserrate" d'Oriola. Recorda molt el propi escut del Santuari de Montserrat al Bages, que podem trobar a tot arreu del monestir.

En qualsevol cas, la vinculació de la Mare de Déu negra d'Oriola amb la Mare de Déu negra de Catalunya sembla molt clara, donat que al segle XV el monestir benedictí de Catalunya encetà un plet canònic pel títol de la imatge. Aquest plet el resolgué el papa Sixt IV el 12 d'agost de 1483, tot creant una advocació nova.

A més a més, aquest santuari —de considerables dimensions en l'actualitat— és ubicat al barri del Rabaloch. Aquesta denominació és una castellanització de Raval Roig, que és el l'indret de la ciutat on s'establiren els primers pobladors cristians i catalans.

La Mare de Déu de Monsserrate, en fi, cresqué en culte i devoció entre els oriolans fins que en 1683 esdevingué patrona oficial de la ciutat —junt amb les santes Justa i Rufina—. Hui dia continua essent una imatge de gran veneració entre la gent de la ciutat, i té confraries i imatges filials en altres llocs de la comarca, com Daia Nova, Daia Vella, Torremendo i Hurchillo. Fins i tot fora de la comarca i del País Valencià. A Fórnols, en concret, a la Franja de Ponent, hi ha una imatge filial d'aquesta d'Oriola, per bé que la raó exacta d'aquest últim cas no l'hem poguda pas esbrinar.

Parròquia de la Mare de Déu de Montserrat de Picanya (Horta Sud)

La presència de la Mare de Déu de Montserrat en una parròquia de la localitat de Picanya a l'Horta Sud data del segle XVII.

Parròquia de la Mare de Déu de Montserrat en Picanya (Horta Sud)

Aquesta parròquia té els seus orígens en una llicència concedida en 1490 a Joan Llopis, rector parroquial de Torrent (Horta Sud), per a concloure una capella que havia iniciat el seu predecessor Berenguer Clavell a la rectoria de Torrent. En aquesta capella podia oferir-s'hi l'eucaristia però no podia haver-hi cementeri ni pila baptismal ni s'hi podia administrar la resta de sagraments, llevat que no fossen administrats pel vicari o rector de Torrent.

Una volta publicades les actes finals del concili de Trento (1564) i en compliment de les disposicions aprovades, s'hi degué nomenar un vicari temporal amb la capacitat d'administrar sagraments. No seria fins la visita pastoral de l'any 1580 que hi realitzà l'arquebisbe de València de llavors, sant Joan de Ribera, quan, mitjançant un decret, la vicaria es converteix en perpètua i és segregada de la parroquial de Torrent.

Vitrall amb la imatge de la Mare de Déu de Montserrat a la façana de l'església dedicada a aquesta a Picanya (Horta Sud).

Sense poder fixar una data exacta, fou a mitjans del segle XVII quan l'església, que estava sota l'advocació de sant Pere i sant Pau, passa a estar sota l'advocació de la Puríssima Sang i finalment sota l'advocació de la Mare de Déu de Montserrat. Sembla que els veïns de Picanya de llavors tenien una gran devoció envers la seua Mare de Déu, que era d'argent, i tenia gran quantitat d'objectes preciosos oferts pels feligresos.

Imatge de la Mare de Déu de Montserrat coronant l'altar de l'església dedicada a aquesta a Picanya (Horta Sud).

Tenint present que aquest canvi d'advocació es produí durant la dissetena centúria, podríem aventurar com a causa la

hipòtesi segons la qual llavors, després de l'expulsió dels moriscos en 1609, repobladors catalans podrien haver vingut a aquell poble. I és que, en efecte, hom pot parlar del fet que després d'aquella expulsió hi hagué una mena de nova repoblació del País Valencià, on hi vingueren catalans, però també gent d'altres procedències (mallorquins, aragonesos, castellans, etc.). En uns casos, aquestes repoblacions consolidaren la llengua, i fins i tot introduïren curioses i belles particularitats, com és el cas les dels mallorquins al Sud del País Valencià. En altres casos, però, es castellanitzaren comarques senceres, com ara l'Alt Palància o la Foia de Bunyol. Però això és un altre tema que ha estat estudiat, tot i que encara dóna per a molts estudis. Tornem, doncs, al tema central d'aquest article.

Pel que fa a la devoció a la Mare de Déu de Montserrat en aquest poble, podem dir que aquesta hi és molt viva hui dia també, i que és junt a Oriola, on més intensa és. Fins i tot s'hi canta el Virolai, malgrat que, on el text original de Verdaguer diu "il·lumineu la catalana terra", els picanyers diuen "il·lumineu la picanyera terra" i substitueixen "catalans" per "picanyers". Montserrat també n'és la patrona, com en el cas d'Oriola.

Imatge de la Mare de déu de Montserrat de Picanya (Horta Sud). Té una actitud menys hieràtica que l'homònima del Principat, albirant-s'hi un lleuger somriure, i fins i tot agafa el fill delicadament per l'esquena.

La Mare de Déu de Montserrat actual de Picanya és una talla moderna, puix que l'església fou greument saquejada i feta malbé durant la Guerra Civil. Tanmateix, també és negra com la Moreneta. Fins i tot podem assegurar que té un posat menys hieràtic que l'original del Principat i més humà, car agafa el fill delicadament per l'esquena, a prop del coll.

És en qualsevol cas, una Mare de Déu a la qual el poble li té gran devoció, i la veiem omnipresent en diversos indrets de la vila, com ara el nom d'un carrer, o en el nom d'una escola parroquial.

Carrer Verge de Montserrat a Picanya (Horta Sud)

Escola Infantil Mare de Déu de Montserrat a Picanya (Horta Sud)

També hi ha a Picanya una confraria dedicada a la Mare de déu de Montserrat, i fins fa no gaire clavariesses —un càrrec festiu per a dones, molt habitual al País Valencià relacionat sempre amb un sant o una Mare de Déu—, les quals celebren o celebraven cada 27 d'abril la festa de la Mare de Déu de Montserrat.

D'altra banda, a Picanya mateix hi ha un convent dedicat a la Moreneta. És el convent de les Religioses Auxiliars Parroquials.

Parròquia de la Mare de Déu de Montserrat de la ciutat de València

La parròquia de la Mare de Déu de la ciutat de València és la més recent creada sota aquesta advocació al País Valencià, car fou creada en 1968. La parròquia fou fundada en aquell any al barri de Malilla, que és un barri perifèric de la ciutat de València. Mira cap al Sud i limita pel nord amb l'Estació del Nord i pel sud amb l'antic llot del Túria i l'Horta.

Imatge de la parròquia de la Mare de Déu de Montserrat a la ciutat de València, al barri de Malilla.

El primer prevere d'aquesta parròquia fou l'alcoià Josep Tortosa i Reig, i d'aquest home se sap que era molt devot de la Mare de Déu montserratina, de manera que organitzà una peregrinació de gent del barri cap al monestir de Santa Maria de Montserrat al Bages, on els monjos de llavors li donaren una imatge de la Mare de Déu, que és la que hi ha

ara a la parròquia.

L'alcoià Josep Tortosa i Reig fou el primer prevere de la parròquia de la Mare de Déu de Montserrat a la ciutat de València.

Imatge de la Mare de Déu de Montserrat, donada pel Monestir al llavors prevere de la parròquia de la Mare de Déu de Montserrat de la ciutat de València, En Josep Tortosa i Reig, i que és hui dia present a la parròquia.

La parròquia passà per diverses ubicacions, com sol succeir. Primer, al bell mig de l'Horta; després en un altre indret de la Carrera de Malilla, fins aplegar a la Carrera de Malilla 76, que és on es troba a hores d'ara. En 1997 l'arquebisbe Agustín García Gasco inaugurà la seua ubicació actual, essent-ne rector En Rafael Pla Calatayud. A més, la llengua catalana és present a l'entrada, cosa estranya a les parròquies de la ciutat de València.

Presències menors i desaparegudes

Però a d'altres indrets del País Valencià també hi ha hagut en diverses èpoques una gran devoció a la Mare de Déu de Montserrat, com ho testifiquen les ermites que en d'altres temps els valencians li van dedicar.

Així, entre les ermites del Desert de les Palmes —a prop de la ciutat de Castelló de la Plana— n'hi havia una consagrada a Montserrat. En concret a la Tebaida, a prop de l'ermita de Santa Teresa,. Fundada el segle XVIII per Andreu de Montserrat, governador de Castelló i important càrrec de l'orde de Montesa, l'Ermita de la Mare de Déu de Montserrat era un edifici rectangular, amb teulada a dues aigües. La porta era a la part dreta de la façana i a l'interior hi havia dormitori, cuina i capella.

A Mahuella (junt a Albuixec [Horta Nord]) hi havia en segles passats una casa-procura en honor a la Moreneta. Estava destinada a arrebregar almes per a Montserrat i on encara tenen com a "patró" Sant Benet, i hi ha una partida anomenada "el Convent" que fa pensar en el monestir.

També Mutxamel (Alacantí) tenia una ermita a la Mare de Déu de Montserrat. Va ser construïda al segle XVI, i en els seus orígens la van fer servir de residència per as frares mínims. Aquesta ermita ens evoca les festes de setembre i la veneració del Ravalet i del Poble Nou per la Moreneta. Hui dia l'ermita —amb imatge de la Moreneta s'usa— per a les festes de les Creus de Maig.

I igualment a Onil (Alcoià). Allí, al segle XVI hi havia un monestir dels franciscans descalços, ara en ruïnes, i que des de finals dels anys 90 és propietat de l'Ajuntament de la vila. Allí hi havia també presència de la Moreneta.

Una altra ermita dedicada a la Mare de Déu de Montserrat es trobava als afores de Sagunt (Camp de Morvedre), als peus de l'ermita de Sant Cristòfol, al costat de l'antic camí de Terol. A l'època medieval es feia servir com a alberg per acollir caminants i pelegrins.

I encara hi havia una altra ermita de la Moreneta a Xelva (els Serrans). El 20 de gener de 2015, el cardenal arquebisbe actual de València, l'Antonio Cañizares, la tornà a obrir als fidels després de 50 anys sense culte.

Per altra banda, a Llocnou d'En Fenollet (la Costera) tenen a l'església un altar dedicat a la Mare de Déu de Montserrat.

També trobem, en fi, una imatge de la Mare de Déu de Montserrat en un altar lateral de l'església dels dominics a la ciutat de València.

Devoció actual

A banda dels llocs esmentats, existeix a títol individual al País Valencià prou devoció a la Mare de Déu de Montserrat, i no és gens estrany trobar-se amb dones anomenades Montserrat —si bé són prou més habituals les Empars o Pepetes.

A nivell parroquial es fan encara peregrinacions al santuari del Bages. Ja hem esmentat com en l'origen de la parròquia de la Mare de Déu de Montserrat a la ciutat de València, al barri de Malilla, s'hi féu una peregrinació per part de gent del

barri, encapçalada pel rector Josep Tortosa. Com hem fet avinent, els monjos del monestir del Bages els donaren la imatge que encara hi ha a la parròquia.

Grups cristians de la ciutat de València fan encara peregrinacions o excursions de contingut més o menys religiós a pobles com Albalat de la Ribera. També al poble de Montserrat de la Ribera Alta s'hi feien festes dedicades a aquesta Mare de Déu.

La mal anomenada batalla de València —sorgiment del blaverisme a finals dels anys 70 del segle passat, acompanyat de terrorisme anticatalà— trasbalsà prou les relacions catalano-valencianes, sobretot en l'àmbit eclesial. I això afectà també les peregrinacions i devocions valencianes a la Moreneta. Avui dia el blaverisme ha passat a la història. Però l'Església valenciana oficial continua ridiculament presonera del ja totalment marginal sector blaver. Amb l'excusa d'aquest ja fals conflicte lingüístic valencià continua totalment castellanitzada, Com que aital conflicte està, com s'ha dit, ja totalment superat per la societat valenciana, l'Església valenciana no pot continuar amagant el cap sota l'ala i continuar essent hui dia la institució més castellanitzada de la societat valenciana.

Tan de bo la Mare de Déu faça un dels seus miracles i aconseguisca revertir aquesta penosa situació!

Valencians a Montserrat

Ens referim ací a la presència i participació de valencians a tots els nivells en el santuari i monestir de la muntanya del Bages, origen del nom al llarg de la història. Aquest apartat donaria per a tot un article. Malauradament no hem tingut gaire temps per a investigar en profunditat sobre el tema.

Direm simplement que personalitats valencianes tan importants com sant Vicent Ferrer o sant Francesc de Borja foren devots de la Mare de Déu de Montserrat. Fins i tot, Sant Ignasi de Loiola, si és cert el que suggereix aquesta institució, l'Institut Nova Història: que el sant històric Ignasi fóra en realitat oriünd d'Oriola. Si és aquest el cas, podem formular la pregunta següent: podria ser que la seva devoció a la Mare de Déu de Montserrat —fins al punt d'haver fet vida ermitana a la muntanya d'aquest nom—li hagués vingut de la seua Oriola nadiua, on hem vist que n'hi ha tanta? Això afavoriria les tesis dels que diuen que és oriolà i no pas basc.

Des d'un altre ordre de coses, cal que esmentem que un valencià va escriure al segle XVI una de les obres literàries que més donà a conèixer Montserrat: El Monserrate. Aquest monumental poema èpic va ser escrit pel valencià Cristòfor de Virués. L'obra conta els orígens del monestir del Bages i la llegenda de fra Garí. Aquest llibre fou un dels que salvà En Quixot de la crema —la qual cosa incidiria en l'origen no castellà de l'autor d'aquest llibre, però això és altre tema.

I pel que fa a la vida eremítica i monàstica, al llarg de tota la història d'ençà que el poble valencià nasqué com a tal al s. XIII, hi ha hagut monjos i eremites valencians al monestir de Montserrat —recordem de pas que tradicionalment, a més de la comunitat benedictina, a Montserrat hi vivia gent fent vida eremítica, que estava repartida per les 12 ermites de la muntanya.

Ja Jacint Verdaguer recull bellament en el seu poema èpic Llegendes de Montserrat, aquesta presència valenciana. Fins i tot atribueix la valencianitat ni més ni menys que a fra Joan Garí, un dels ermitans montserratins més famosos, el qual a més, està vinculat als orígens de la muntanya:

De Montserrat en los cingles
per ser del cel més a prop,
set anys ha fa vida d'àngel
un valencià molt devot.

[...]

Los aucellets pren per músics
que a cada punta de sol
li envia a cantar-li alba
amagats dintre del bosc;
lo sol i lluna per llànties,
que encén i apaga amorós,
quan obre el reso sos llavis
o cloga sos ulls la son.
Bon Garí, no els clogues gaire,
que el teu enemic no dorm,
i a cada sobec que dónes
va sembrant herba en ton hort.

A la comunitat monàstica benedictina pròpiament, també hi ha hagut des de sempre monjos valencians. I aprofitem l'avinentesa per a agrair els valencians Josep Miquel Bausset, monjo actual de Montserrat, i Llorenç Gimeno, prevere a Algemesí (Ribera Alta) i ex-monjo de Montserrat, tota la informació que ens han donat, sense la qual no hauríem pogut fer aquest article. Igualment, volem agrair a l'actual rector de la parròquia de la Mare de Déu de Montserrat de València, N'Andrés Sánchez Cañizares, que amablement ens expliqués la història de la parròquia i ens deixés fer fotos en el seu interior.

I també registrem persones d'origen valencià a la veïna comunitat monàstica de monges benedictines de Sant Benet de montserrat, abans denominada de Santa Cecília de Montserrat, com també a la famosa escolania: no fa estrany trobar-hi xiquets valencians.

A títol anecdòtic, Montserrat també fou un dels destins de viatge de noces preferit pels valencians durant el segle XIX i part del XX. Hi ajudava també el fet que llavors les comunicacions entre Barcelona i València eren, paradoxalment, més fluïdes que no pas ara, ja que hi havia línia regular de vaixells entre ambdues ciutats.

I a manera d'epíleg, conclourem aquest article rellegant Montserrat, Catalunya i el País Valencià d'una manera que creiem bella. Ens referim al franciscà Francesc Eiximenis i al seu llibre Primer del Crestià. Francesc Eiximenis és un autor nascut a Catalunya, però que escrigué la major part de la seua obra a València, de manera que sovint hom l'ha considerat valencià. El Primer del Crestià és la seua primera obra important. Constitueix el primer llibre del que anava a ser Lo Crestià, que pretenia ser una gran Summa Theologica en llengua vulgar, fomentada en principi pel rei Pere el Cerimoniós. Dels tretze volums de què anava a constar, sols n'escrigué, però, quatre —el Primer, el Segon, el Terç i el Dotzè—, que, això no obstant, sumen 2592 capítols. I doncs «una gran obra», en paraules de Pere el Cerimoniós, escrita en la nostra llengua.

En el Primer del Crestià —de 381 capítols— Eiximenis pretén fer una introducció general, i al mateix temps apologètica, del cristianisme. I arribem així al capítol 58, que du per títol: Qui ensenya en special que en Cathalunya és multitut de sants e-y ha una cosa fort meravellosa.

Imatge del foli 43r de l'edició incunable (València. Lambert Palmart. 29 de gener de 1483) del "Primer del Crestià" de Francesc Eiximenis.

Doncs aquest capítol comença dient: "E la nostra beneyta Cathalunya, no serà sens tot miracle? No plàcia a Déu. Car lexem star los grans miracles qui aquí-s fan contínuament en la gran e famosa invocació dita de la Mare de Déu a Montserrat, ans nostre senyor ensenya aquí altres grans miracles per mèrits de molts cossos sancts de què Déu l'ha honrada".

Imatge del foli 43v de l'edició incunable (València. Lambert Palmart. 29 de gener de 1483) del "Primer del Crestià" de Francesc Eiximenis.

I quina relació té el Primer del Crestià amb el País Valencià? El tema es complica un poc si tenim present que aquest llibre l'escrigué Eiximenis encara de Barcelona estant i fou conclòs possiblement en 1381, abans de la vinguda definitiva d'Eiximenis a València en 1382.

Doncs la relació és senzilla: el Primer del Crestià, junt amb la resta de volums escrits de Lo Crestià i una altra obra eiximeniana, el Regiment de la cosa pública, estaven lligats amb una cadena a la Sala del Consell de la ciutat de València perquè tots els ciutadans valencians que vullgueren pogueren llegir-lo.

Tots els ciutadans valencians dels segles XIV, XV i àdhuc posteriors, llegiren, doncs, i s'assabarentaren gràcies a Francesc Eiximenis dels prodigiosos miracles de la Mare de Déu de Montserrat.

Hui dia en molts indrets valencians, i per part de molts homes i dones valencians, hem vist que la presència i la devoció a la Moreneta continua ben viva. En efecte és ben viva al llarg de tot el territori valencià. Els valencians li podem demanar a la Moreneta que faça el miracle que l'Església catòlica valenciana deixe d'estar tan castellanitzada. Que deixe de ser hui dia, com dèiem més amunt, la institució més castellanitzada de la societat valenciana.

